
СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 365.2:312

А. С. Вараниця

Національна академія державного управління при Президентіві України
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТИВНА УМОВА РОЗРОБКИ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті встановлено потребу в перегляді засад визначення категорій сімей, які держава забезпечує житлом на пільгових умовах, з урахуванням демографічного аспекту. Демографічний фактор має бути врахований як один з головних при розробці програм і механізмів забезпечення житлом молодих сімей у межах державної молодіжної житлової політики. Депопуляція населення України набула стійкого нелінійного характеру, а соціально-економічні програми держави щодо забезпечення житлом молодих сімей не справляють помітного позитивного впливу на народжуваність – фактор, який є одним з найважливіших при подоланні демографічної кризи. Критерії відбору молодих сімей у межах державної молодіжної житлової політики потребують подальшого акцентування на відтворювальних властивостях сім'ї. Демографічні й економічні дані, урахування ціннісних настанов дають важливий і багатоплановий матеріал для вироблення гнучкої, актуальної й ефективної молодіжної житлової політики.

Ключові слова: державна молодіжна житлова політика, демографічна ситуація, молоді сім'ї.

Одним із найголовніших пріоритетів соціально-економічного розвитку Української держави на сучасному етапі є підвищення якості життя та добробуту населення [7]. Не викликає сумніву, що створення умов для всебічного розвитку особистості неможливе без вирішення житлової проблеми.

Проблема забезпеченості житлом є однією з найважливіших у житті людини. Водночас в умовах обмеженості ресурсів держава об'єктивно не в змозі вирішити житлові проблеми як усього населення, так і його молоді частини ні в коротко-, ні в середньостроковій перспективі. У зв'язку з цим реалізація державної молодіжної житлової політики має забезпечувати вирішення найважливіших завдань суспільного й загальнодержавного розвитку з урахуванням регіональних, загальнодержавних і світових тенденцій.

Аналіз стану розробки цієї проблеми у вітчизняній літературі свідчить, що українські вчені створили підґрунтя для її подальшого плідного вивчення. Дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців дають змогу виділити як пріоритетний напрям суспільного розвитку забезпечення інноваційного прориву, яке підвищує значення молодого покоління в суспільних процесах. Дослідженню проблем молодіжної політики присвячені праці вітчизняних науковців, зокрема Є.І. Бородіна [1; 6], М.Ф. Головатого [3–5], М.П. Перепелиці [16–17],

О.О. Яременка [26] та інших науковців. Найбільш повно питання забезпечення молоді житлом, виявлення шляхів підвищення ефективності реалізації молодіжної житлової політики в контексті сучасних демографічних тенденцій та загальносуспільних стратегічних цілей відображено у працях В.О. Омельчука [11–15]. Дослідження особливостей молоді свідчать про, що вона об'єктивно є тією суспільною верствою, яка сприйнятлива до інновацій і більшою мірою, порівняно з іншими віковими групами суспільства, здатна їх генерувати. Тому державна молодіжна житлова політика набуває особливої ваги в контексті вищезазначених проблем.

Ретельне опрацювання наявних джерел зарубіжних фахівців свідчить про значну ефективність і дієвість молодіжних житлових програм, які є основою державної молодіжної житлової політики.

Упродовж останнього десятиліття і в Україні з урахуванням практики минулих років напрацьовано певний позитивний досвід у розв'язанні молодіжної житлової проблеми. Основним її важелем є спеціальна програма, що фактично почала здійснюватись із 1992 р. Її реалізацію із самого початку взяла на себе Асоціація молодіжних житлових комплексів України, яка створила Фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 02.06.2000 р. № 885 реорганізований у Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівни-

цтву при Кабінеті Міністрів України. Саме тому питання поліпшення становища молоді у сфері забезпечення житлом закономірно посідають центральне місце в діяльності Президента України, органів законодавчої та державної виконавчої влади.

Щодо законодавчого поля зазначимо, що очікує на прийняття законопроект "Про особливості державної підтримки забезпечення молоді житлом" [20], який визначає правові, соціальні, економічні та організаційні особливості державної підтримки забезпечення молоді житлом, регулювання відповідних правовідносин.

Ключове значення державної молодіжної житлової політики в сучасній Україні і все ще недостатній рівень розробленості відповідної проблематики у вітчизняній науці, відсутність чіткого механізму її реалізації, що унеможлиблює ефективність і прискорення вирішення житлової проблеми як для молоді, так і для всіх громадян, зумовлюють необхідність декомпозиції цієї наукової і практичної проблеми та постановку **мети статті** – вивчення демографічної ситуації в Україні як об'єктивної умови розробки та здійснення державної молодіжної житлової політики.

Демографічний фактор відіграє й відіграватиме в майбутньому вирішальну роль у загальному розвитку цивілізації та розвитку кожної країни. Хоч би якого розвитку набули інформаційні технології, людські ресурси визначатимуть, на нашу думку, місце кожної нації в майбутній схемі світового устрою.

Саме тому кожна держава приділяє максимальну увагу демографічній ситуації в країні. Слід зазначити, що за чисельністю

населення Україна – одна з найбільших країн Європи (6-те місце після Росії, Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії). На її території станом на 1 січня 2013 р. проживало 45,5 млн осіб населення [24]. Загалом за період незалежності України населення країни зменшилось з 51,944 млн до 45,5 млн осіб, тобто на 11% [10; 24]. На сьогодні в більшості адміністративно-територіальних одиниць народжуваність перевищує смертність [24].

Таке стрімке скорочення населення країни ставить під загрозу саме існування української нації в майбутньому. Варто зазначити, що негативна динаміка має тенденцію до зниження. Так, якщо в 1994–2006 рр. кількість населення України щорічно зменшувалася на 500 тис. осіб, то з 2004 р. темпи скорочення населення дещо зменшилися і на початок 2013 р. цей показник становив 300 тис. осіб. Проте демографічну ситуацію в Україні можна вважати кризовою.

Ряд вітчизняних та міжнародних інституцій, серед яких Державний НДІ інформації і моделювання економіки (ДНДІМЕ), Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД), ООН, Міжнародний статистичний комітет СНД (МСК СНД), розробили прогнозні оцінки чисельності населення країни на період з 2000 до 2025 р. [22, с. 9].

За даними, наведеними в табл. 1, чисельність населення країни за найбільш виваженим варіантом прогнозів у 2025 р. мала б коливатись у межах від 46,7 млн до 48,7 млн осіб. Але дані поточного обліку та загальнодержавного перепису населення свідчать про надмірний оптимізм навіть пессимістичних варіантів запропонованих прогнозів.

Таблиця 1

Прогнозні оцінки чисельності населення України до 2025 р., тис. осіб

Організація	2000 р.	2010 р.	2020 р.	2025 р.
ДНДІМЕ	49627	47300	46674	46706
НІСД	52108	50935	-	-
ООН	50974	50085	49125	48715
МСК СНД	50380	49834	49085	48679

Є й новіші прогнози фахівців ООН, за якими населення України може скоротитись більш істотно: до 2026 р. – до 42 млн, а до 2050 р. – навіть до 35 млн осіб. Якщо такі прогнози здійсняться, то не виключено, що Україна буде змушена вдатись до імпорту робочої сили як багато європейських країн, що потягне за собою цілу низку економічних, політичних, соціокультурних, етноконфесійних проблем, до яких навіть розвинені країни Європи виявились не готовими.

У деяких регіонах країни зниження чисельності населення спостерігалось ще в 70-ті рр. минулого століття. З цього часу постійно скорочується населення у Вінницькій, Житомирській, Сумській, Хмельницькій та Чернігівській областях. В інших регіонах зменшення чисельності населення починається після 1994 р. (за винятком За-

карпатської, Рівненської, Івано-Франківської областей, кількість мешканців яких дещо скоротилась лише в останні 2–3 роки). У м. Києві скорочення населення почалося лише з 2003 р.

Погоджуємося з вітчизняним дослідником молодіжної житлової політики В.О. Омельчуком, що одним із важливих факторів, який справлятиме вплив на демографічну ситуацію як у регіонах, так і в країні в цілому, можуть бути житлові умови населення зокрема, молодих сімей, які об'єктивно є основою природного відтворення населення [15, с. 77]. Наголошуємо, що йдеться не лише про найближче майбутнє, а й про більш далеку перспективу: ситуація, яка склалась на ринку житла в Україні, а особливо – у великих містах (коли ринкова вартість квартири в столиці або

обласному центрі дорівнює вартості житла в країнах Європи), стає одним із чинників еміграційних процесів, підвищує еміграційні настрої серед молоді, сприяє вимиванню кращою людського ресурсу – талановитою молоді – за кордон.

Така ситуація зумовлює потребу в ретельному перегляді засад визначення категорій сімей, які держава забезпечує житлом на пільгових умовах, з урахуванням, насамперед, демографічного аспекту, адже гострота його, як показано вище, очевидна. Ми вважаємо, що демографічний фактор має бути врахований як один з головних при розробці програм і механізмів забезпечення житлом молодих сімей у межах державної молодіжної житлової політики.

Водночас очевидно, що ефект від запровадження нових механізмів державної молодіжної житлової політики поки що не справив значного й помітного впливу на демографічні процеси в цілому в державі.

До чинників, які погіршують демографічну ситуацію, належить неухильне старіння населення та низький сумарний коефіцієнт народжуваності (тобто кількість дітей, народжених однією жінкою за все життя), який у цілому по Україні дорівнює 1,1. У високоурбанізованих областях: Донецькій, Луганській, Харківській – він знижується до 0,9, а в областях зі значною питомою вагою сільського населення – підвищується до 1,6

(Волинська, Рівненська) та 1,4 (Тернопільська, Чернівецька). Але навіть відносно значні показники коефіцієнта народжуваності в деяких регіонах України не забезпечують відтворювальних процесів, при яких зберігалася б сучасна чисельність їх населення. Для стабілізації демографічної ситуації й утримання на одному рівні сучасної кількості населення України необхідно, щоб сумарний коефіцієнт народжуваності в ній досяг значення 2,3 [27; 28].

Загальна динаміка чисельності населення зумовлена більше динамікою міського населення. Це пов'язано з досить високим рівнем урбанізації України – 68% її населення мешкає в містах та селищах міського типу. На 1 січня 2013 р., за даними Держкомстату України, в державі налічувалось 460 міст та 885 селищ міського типу, 32% населення мешкає у 28 441 сільському населеному пункті України, причому кількість останніх скорочується через знелюднення [24].

Міське населення розміщене по регіонах України нерівномірно. У шести найбільш урбанізованих областях (Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Київській, Харківській, Запорізькій) сконцентровано більше ніж половина міського населення України. Лише у містах-мільонерах зосереджено понад 1/4 міського населення України, що становить 13% загальної кількості населення (табл. 2).

Таблиця 2

Групування міст України за чисельністю населення

Показник	Міста за чисельністю населення, тис. осіб								
	до 10	10–20	20–50	50–100	100–250	250–500	500 – 1 млн	понад 1 млн	усього
Розподіл міст за чисельністю населення, %	12,5	34,5	28,2	13,0	5,8	3,2	1,4	1,4	100,0
Розподіл чисельності населення за класами міст, %	1,3	7,3	11,5	13,0	13,3	15,2	13,0	25,4	100,0

Таким чином, основна маса міського населення (близько 80 %) сконцентрована в 102 середніх і великих містах. Це свідчить про те, що в контексті демографічних проблем великі й середні міста потребують особливої уваги. Зазначимо, що завдяки окремим позитивним тенденціям, що відбувалися у відтворювальних процесах населення України в минулі роки, сьогодні відносно значна верства громадян – це молодь (до 30 років).

Висновки. Отже, демографічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову. Аналіз демографічних показників свідчить про те, що депопуляція населення України набула стійкого нелінійного характеру, а в ряді регіонів – близька до кризової. Водночас існуючі соціально-економічні програми держави щодо забезпечення житлом молодих сімей не справляють поки що помітного позитивного впливу на народжуваність – один з найважливіших факторів при подоланні демографічної кризи.

Здійснений нами аналіз свідчить про те, що критерії відбору молодих сімей у межах державної молодіжної житлової політики потребують подальшого акцентування на відтворювальних властивостях сім'ї. Демографічні й економічні дані дають важливий і багатоплановий матеріал для вироблення гнучкої та актуальної молодіжної житлової політики. З одного боку, процеси приросту населення не є рівномірними і по регіонах країни, і за типами населених пунктів: приплив населення до великих промислових міст і столиці відбувається, головним чином, якраз за рахунок молоді, тоді як у непривабливих для молоді населених пунктах (відсутність перспектив роботи, зниження можливостей освіти та задоволення інших соціально-культурних потреб) молодіжне житлове будівництво буде найбільш затребуваним. З іншого боку, саме сільська молодь в Україні демонструє прихильність до традиційних цінностей, зокрема до орієнтації на родину (взяття шлюбу, народження

однієї і більше дітей), а не на кар'єру, і саме ці реалії – соціодемографічні й ціннісні – слід урахувувати в подальшій розробці державної молодіжної житлової політики.

Список використаної літератури

1. Бородін Є. Визначення термінів державної молодіжної політики в законах України / Є. Бородін // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / ред. С.М. Серьогін. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2003. – Вип. 1. – С. 3–11.
2. Вовканич С. "Дім" нації і глобалізаційні тенденції (Соціогуманістична компонента стратегії розвитку України) / С. Вовканич // Вісник НАН України. – 2003. – № 4. – С. 48–54.
3. Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / М.Ф. Головатий. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 25.
4. Головатий М.Ф. Соціологія політики : навч. посіб. / М.Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2003. – 504 с.
5. Головатий М.Ф. Формування державної молодіжної політики в сучасній Україні (політологічний аналіз) : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / М.Ф. Головатий. – К., 1996. – 372 с.
6. Державна молодіжна політика в Україні : словник термінів нор.-прав. актів / ред. Є.І. Бородін. – Д. : Герда, 2003. – 345 с.
7. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" : програми економічних реформ на 2010–2014 рр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>.
8. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. – К. : Парламент. вид-во, 2002. – 72 с.
9. Молодь України : стат. зб. / відп. за вип. І. Калачова. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 133 с.
10. Населення України 1990–2010 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/.
11. Омельчук В.А. Роль государственного фонда содействия молодежному жилищному строительству в развитии системы финансирования жилищного рынка Украины / В.А. Омельчук // Рынок жилья в переходной экономике / под ред. Е.В. Орешкович. – Киров, 2002. – С. 643–648.
12. Омельчук В.О. Демографічна ситуація в Україні як передумова розробки адекватної молодіжної житлової політики / В.О. Омельчук // Актуальні проблеми державного управління : наук. зб. – О. : УАДУ, 2001. – № 8. – С. 193–200.
13. Омельчук В.О. Державна молодіжна житлова політика: головні завдання, механізм реалізації та шляхи розвитку / В.О. Омельчук // Вісник ун-ту внутрішніх справ. – Х. : Вид-во НУВС, 2001. – С. 209–213.
14. Омельчук В.О. Деякі особливості сучасного стану ринку житла в Україні і роль держави у розв'язанні житлової проблеми молодих сімей / В.О. Омельчук // Вісник УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 179–184.
15. Омельчук В.О. Формування державної молодіжної житлової політики в Україні : дис. ... канд. держ. управ. : 25.00.01 / В.О. Омельчук. – К., 2004. – 243 с.
16. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / М.П. Перепелиця. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж. ; Укр. центр політ. менедж, 2001. – 242 с.
17. Перепелиця М.П. Реалізація державної молодіжної політики в Україні: деякі міркування щодо проекту Загальнодержавної комплексної програми "Молодь України" / М.П. Перепелиця // Зб. наук. публ. Укр. ін-ту соц. досліджень за підсумками виконання наукових програм і проектів у 2007 р. – К., 2008. – Вип. 7. – С. 26–27.
18. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні : Декларація від 15.12.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – С. 407–409.
19. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2998-12>.
20. Про прийняття за основу проекту Закону України про особливості державної підтримки забезпечення молоді житлом : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2012 р. № 4783-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4783-vi>.
21. Статистическая информация по ценам на вторичном рынке жилья в Украине период 06.12.2009–06.12.2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.agent.ua/statistics.
22. Тешенко В. Демографічні перспективи України до 2026 р / В. Тешенко, О. Рудницький, О. Хомра, А. Стефановський. – К. : ІЕ НАН України, 1999. – 218 с.
23. Хуснутдінов О.Я. Молодіжна політика в Україні: аспекти державного та громадського розвитку. Соціальне партнерство розвитку / О.Я. Хуснутдінов. – К. : СП Інтертехнодрук, 2001. – 25 с.
24. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2013 року. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/.

- database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2013/sb_nnas_2012.pdf.
25. Шуст Н.Б. Інноваційна діяльність молоді в період трансформації суспільства : дис. ... д-ра соціол. наук / Н.Б. Шуст. – К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2001. – 401 с.
26. Яременко О. Молодь України у дзеркалі соціології / О. Яременко // Український ін-т соціальних досліджень. – К. : УІСД, 2001. – 210 с.
27. Feld S. Active Population Growth and Immigration Hypotheses in Western Europe / S. Feld // European Journal of Population. – 2000. – № 16. – P. 3–40.
28. Foster C. The Limits to Low Fertility: a Biosocial Approach / C. Foster // Population and Development Review. – 2000. – № 26 (2). – P. 209–234.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2013.

Вараниця А.С. Демографическая ситуация в Украине как объективное условие разработки и осуществления государственной молодежной жилищной политики

В статье установлена необходимость пересмотра оснований определения категорий семей, которых государство обеспечивает жильем на льготных условиях, с учетом демографического аспекта. Демографический фактор должен быть учтен как один из главных при разработке программ и механизмов обеспечения жильем молодых семей в рамках государственной молодежной жилищной политики. Депопуляция населения Украины приобрела стойкий нелинейный характер, а социально-экономические программы по обеспечению жильем молодых семей не влияют заметно на рождаемость – один их важнейших факторов в преодолении демографического кризиса. Критерии отбора молодых семей в рамках государственной молодежной жилищной политики требуют дальнейшего акцентирования на воспроизводящих свойствах семьи. Демографические и экономические данные, учет ценностных ориентиров дают важный и многоплановый материал для выработки гибкой, актуальной и эффективной молодежной жилищной политики.

Ключевые слова: государственная молодежная жилищная политика, демографическая ситуация, молодые семьи.

Varanytsya A. Demographic situation in Ukraine as an objective condition the development and implementation of state youth housing policy

Statement of the problem and the relevance. One of the priorities of social and economic development of Ukraine is improvement the quality of life and welfare. Creating the conditions for the full development of the individual is impossible without solving the housing problem. The problem of housing is one of the most important in one's life. With limited resources, the state is not objectively able to solve all housing problems of people and its young parts either in the short or the medium term. The implementation of the national youth housing policy should provide for solving the major problems of social and national development based on regional, national and global trends.

The purpose and objectives of the article. It was proposed a decomposition of scientific and practical problems, in particular – the study of the demographic situation in Ukraine as the objective conditions of the development and implementation of national youth housing policy.

The main material of research. The demographic factor plays a crucial role in the development of each country. For a population Ukraine – one of the largest in Europe. But since independence Ukraine population decreased by 11%. The demographic situation in Ukraine can be considered a crisis.

One of the important factors of demographic is housing for young families that are the basis of natural population replacement.

It is important to review the basis of the categories of families determination, which the government provides housing on favorable terms, taking into account the demographic aspect. Demographic factors must be taken into account as one of the top programs in the development and mechanisms of housing for young families as part of the national youth housing policy.

Among the factors that worsen the demographic situation there are steady aging population and low fertility rate, which in Ukraine is 1,1. In highly urbanized regions – Donetsk, Luhansk, Kharkiv it is reduced to 0,9, and in areas with a large proportion of the rural population – increased to 1,6 (Volyn and Rivne) and 1,4 (Ternopil and Chernivtsi). But even relatively large values fertility rate in some regions of Ukraine does not provide reproductive processes which would have kept the current number of people. To stabilize the demographic situation and retain the level of the modern population of Ukraine it is necessary that the total fertility rate here reached the value of 2,3.

Total population dynamics are mostly determined by the urban population dynamic. This is due to the relatively high level of urbanization Ukraine. Urban population located in the regions of Ukraine uneven. The bulk of the urban population is concentrated in medium and large cities. This shows that in the context of demographic problems large and medium cities require special attention.

Conclusions and outcomes. Depopulation of Ukraine gained steady linear, and in some regions – close to crisis. Socio-economic programs of the State to provide housing for young families are not having a significant positive impact on fertility – one of the most important factors in overcoming the demographic crisis. This indicates that the selection criteria for young families as part of the national youth housing policy should be further emphasis on the reproductive properties of the family. Demographic and economic data provide important and multifaceted material for the production of flexible and relevant youth housing policy. Population growth is not evenly in parts of the country as well as by type of settlements. On the other hand, the rural youth in Ukraine demonstrates a commitment to traditional values, including, in particular – focus on the family rather than a career, and these realities – the sociodemographic and values – should be considered in the further development of national youth housing policy.

Key words: state youth housing policy, demographics, young families.